Плиска Ю. С.

«УЧАСТЬ У КУЛЬТУРІ» ЯК ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ У ПРАЦЯХ ПОЛЬСЬКИХ НАУКОВЦІВ

У статті аналізуються поняття, компоненти, типи реалізації, функції, форми та явища, що охоплює педагогічна категорія «участь в культурі» в працях польських науковців.

The article deals with a concept, components, achievement types, functions. Forms and phenomena that are included into the pedagogical category of «participation in cultural activities» in researches of the Polish scientists.

Поняття «участь в культурі» найчастіше вживається в дослідженнях у галузі соціології культури, культурознавства, а також суспільної педагогіки. Термін «участь в культурі» співвідносний з терміном «культурна активність». Аналіз цього поняття для педагогів буде завжди придатним при вивченні проблем, зв'язаних перш за все з виховними процесами в школі чи позашкільних закладах. Однак не тільки. Культурна діяльність притаманна різним верствам населення, в тому числі і вчителям - тим, хто повинен вміти зорганізувати таку діяльність для вихованців різних вікових груп. Усвідомлення теоретичної сторони процесів участі в культурі може дати більше можливостей варіантного приготування організаторів культурної діяльності до практичних справ, а також внести відповідні корективи в плани навчання у вищих та середніх спеціальних педагогічних навчальних закладах. Звернення ж до праць іноземних авторів часто дозволяє знайти нові погляди на проблему дослідження, зауважити свої переваги або помилки і тим самим оптимізувати дослідницькі процеси, а також процеси навчання та виховання - як шкільні, так і процеси підготовки педагогічних кадрів.

Серед великої кількості дослідників панує думка, що «культурна активність» приводить до «культурної участі». Так

© *Плиска Ю. С., 2007*

Я. Щепанський вживає ці терміни взаємозамінно для означення участі в так званій репрезентаційній культурі народу [22]. А. Тишка застосовує їх під час опису проявів культурної участі в широкому розмінні, не надаючи їм окремих значень [23]. Є. Каспров визначає культурну участь як «свідому культурну активність» [9]. Натомість А. Клосковська стверджує, що поняття культурної участі відноситься до особливої сфери людської активності, що полягає в участі в символізації, тобто у створенні символічних переказів, а також у сприйманні та інтерпретації переказів, створених іншими людьми [11].

На основі педагогіки культури можна відзначити позиції, що культура має в собі глибокий сенс «участі»: в суспільному житті, в реальній дійсності і в тій, яка твориться. Богдан Суходольский у праці «Uspołecznienie kultury» (Усуспільнення культури) писав: «Першим кроком на дорозі до осягнення культури є творення здатності щораз глибшої участі власної особистості в усіх тих процесах діяльності і мислення, в яких, зрештою, беремо участь... Чим більші розбіжності суспільних вимог, які стоять перед людиною, життєві умови і зобов'язуючі ідеали та цінності, тим важче стати на цю дорогу» [21].

Вєслава Пєлясінська аналізує двояку перспективу сприйняття участі в культурі і перелічує ідеали, цінності, а також умови життя: «якщо між тим, чим живемо в свята, і тим, що маємо на кожен день, — пише авторка, — виникає суттєва різниця, тоді погіршується і наше щоденне життя, і висока культура. Отже, тільки поєднання постійних цінностей і цінностей, які творяться, уможливлює зв'язок з реальним людським досвідом [14].

Інші автори відносяться до «культурної участі» як до «процесу суспільної комунікації, який переказує систему символічних значень і приписуваних їм цінностей, що зобов'язують у даному культурному колі і уможливлюють взаємне порозуміння [5], або ж комунікацію, що реалізується за посередництвом символічної культури» [19]. Комунікація спричиняє відбір та інтерпретацію переказів, а також їх творення, в процесі чого беруть участь як творці, так і ті, хто сприймає.

Багато авторів розуміють участь у культурі як входження в контакт з культурою. Наприклад, E. Hajduk (Е. Гайдук) стверджує, що участь у культурі є поняттям, що «означає різні способи контактування з творами символічної культури від спостереження, переживання, цінування, інтерпретування до спроб репродукування і творення нових творів, що входять у суспільний обіг».

Участь у культурі реалізується в першу чергу через:

- входження в фізичний контакт з матеріальними носіями культурного змісту і цінностей (книги, періодика, платівки, аудіо/відео касети, картини, скульптури і т.ін.) через їх придбання і запозичення, а також читання, слухання, споглядання і нагромадження (до цього варто було б додати колекціонування, копіювання і використання таких нових носіїв аудіо, відео і ін. інформації, як CD, DVD, CDR, міні-диски і ін. - *Ю.П.*) ;
- відвідування культурних місць, закладів і об'єктів (відвідування театрів, кінотеатрів, оперних театрів, філармоній, музеїв і виставкових зал, історичних пам'яток і т.ін.);
- слухання радіо і перегляд телепрограм;
- заняття власною художньою творчістю або реалізацією хобі (незважаючи на рід аматорських занять і професійний рівень цієї творчості);
- володіння і виголошення думки, оцінки чи поглядів на тему участі в культурі;
- володіння певними знаннями в галузі культури, володіння мотивацією щодо здобування знань і вмінь їх передавати [6].

Януш Гайда участю в культурі називає відбір культури, але в ширшому розумінні — «як присвоєння їй змісту і підлеглість йому, як процес інтерналізації, в результаті якого людина готова змінити себе і світ в залежності від прийнятих різнорідних культурних цінностей» [4]. Інакше кажучи, участь у культурі є процесом творення нових її цінностей при одночасному її відтворенні і перетворенні вже наявних цінностей. Без сумніву, йдеться про активну позицію людини, яка нав'язує контакт з культурними благами, про сферу її можливостей, а також групові та індивідуальні властивості, кваліфікації і прагнення користувачів культури.

Найвищим рівнем участі в культурі є творча участь, яка означає особисте переживання творіння культури, що дозволяє знести межі між творчістю і сприйманням, між творцем і тим, хто сприймає, проте розділяє способи життя і переживання, глибиною власного досвіду. В цьому розумінні споживач культури (учасник) може займати статус творчого учасника, а акт сприймання ним твору може інколи бути глибшим за сам процес творіння [20].

Найчастіше все-таки автори посилаються на соціолога культури Анджея Тишку, який визначив участь у культурі як цілісне переплетення сприймання і вираження, запропонував розуміння участі в культурі як «індивідуальну участь у явищах культури, присвоєння їй змісту, використання її благ, відповідність нормам і взірцям, до яких вона зобов'язує, але також творення її нових цінностей і перетворення вже існуючих» [1]. Напевне це визначення можна прийняти за основне для досліджень у галузі педагогіки чи психології. Автор наголошує на явища символічної культури, виділені Антоніною Клосковською з глобальної культури [10].

Аналіз літератури, що стосується питань участі в культурі, вказує на те, що досліджувана проблема обумовлюється багатьма чинниками. Наприклад, Веслава Пєлясінська характеризує найбільш значущі чинники: чинник свідомості («внутрішні мотори»), зовнішні обставини, чинники психосуспільного характеру, а також психологічні чинники, в тому числі психологічно-гуманістичні [13].

Надзвичайно важливими є встановлені А. Тишкою визначники градації участі в культурі, котрих автор вирізняє аж дванадцять. На увагу заслуговують передусім визначники, що відносяться до множини форм культурної діяльності, до частотності, тобто систематичності або виразності культурних контактів, і до глибини участі в культурі, тобто рівня емоційного й інтелектуального залучення, що сприяють рецептивним і експресивним процесам [24]. На основі вказаних визначників Тадеуш Александер виділив чотири основні типи участі в культурі:

а) багатоспрямована, систематична і глибока;

б) багатоспрямована, виразна і поверхнева;

в) односпрямована, систематична і глибока з розрізненням:
- пізнавальна;
- зацікавлено-аматорська;
- радіо-телевізійна;
- товариcько-розважальна;

г) односпрямована, виразна і поверхнева.

Відзначив також абсенційний тип, що уникає контакту зі змістом культури, яка розповсюджується культурними інституціями і мас-медіа [2].

Участь у культурі, згідно з Анною Пшецлавською, виконує певні функції, до яких належать:

- поширення знань про світ і допомога в подоланні труднощів на шляху до пізнання людини;
- збагачення особистого досвіду через контакт з різними засобами культури, а особливо мистецтвом;
- забезпечення різного матеріалу для побудови власної системи цінностей;
- творення площини для порозуміння людей з різних сфер культури і утворення зв'язків між особистостями і групами [15].

Єва Каспров, беручи до уваги ступінь замученості свідомості, виділяє дві форми участі в культурі:

- свідома, що базується на спрямованих діях, виборах і прикладах поведінки;
- несвідома — безрефлексійна, що виражається в наслідуванні прикладів, норм і цінностей [8].

У свою чергу Януш Гайда пише про дві форми участі в культурі — збірній (масовій) та індивідуальній, характеризуючи їх у такий спосіб:

- Збірні заняття (масові) — це участь у різних формах масової роботи, таких як: семінари, бесіди, лекції, відвідування музеїв, спортивно-рекреаційні заняття, подорожі, перегляд театральних вистав і телевізійних програм, слухання музики, участь у фестивалях та інших випадкових заходах. Такі заняття мають на меті зібрати якомога більшу кількість учасників з метою розбудження їх зацікавлень, обміну досвідом, поглиблення збірних переживань, заохочення до спільної діяльності.

· Колективні заняття характеризуються довготривалою діяльністю, що опираються на спільно усталену програму. Розподіл завдань між членами групи гарантує кожному можливість заспокоєння власних зацікавлень, а також використання здібностей. Колектив зазвичай інтенсивно діє на особистість — викликає активність, модифікує вчинки, забезпечує новим досвідом, переживаннями і знаннями про світ.

· Індивідуальні заняття, що виконуються окремими особами, мають на меті сформування необхідних рис характеру, позицій і активності. Це всі заняття, що виконуються окремо учасниками, не співпрацюючи з іншими особами. До них належать, між іншим, вивчення наукових праць і художньої літератури, творча діяльність у сферах науки, техніки і мистецтва [3].

Аналіз участі в культурі не був би повний без звернення уваги на види культурної активності. Найширше їх розглядав Едвард Гайдук, перечислюючи конкретні дії і заняття:

- гра на музичному інструменті
- спів у хорі
- танець у колективі
- малювання
- скульптура
- літературні спроби
- моделювання
- топографія
- спорт
- декламування
- участь в аматорському театрі
- рукоділля, вишивка
- мистецьке ткацтво
- гра в бридж
- вивчення іноземних мов
- комп'ютерні ігри [7].

До цього списку з впевненістю можна додати різного роду колекціонування, заняття рукоділлям, наприклад, в'язання на спицях, вирощування рослин чи звірів, робота на дачі і т.ін.

Аналізоване у статті поняття «участі в культурі» охоплює такі явища, як:

- споживання культурних благ (нагромадження і використання матеріальних носіїв культурного змісту і цінності);
- користування з культурних відділів і центрів (без огляду на їх вид, форму діяльності і характер реалізованого культурного переказу);
- користування з культурного переказу в осередках масового переказу;
- заняття мистецькою творчістю (аматорською чи професійною);
- наявність і висловлення думок, оцінок чи поглядів на тему участі в культурі.

З огляду на сферу культури, котрої стосуються форми культурної участі, це діяльність, що відноситься до:

- користування з друкованих джерел і закладів, пов'язаних з їх розповсюдженням;
- користування з пам'яток (музеї, виставки і т.ін.);
- користування зі скульптури (активне — т.зв. творче пасивне — напр. відвідання скульптурних виставок, перегляд альбомів з репродукціями і т.ін.);
- користування з кіно і форм відтворення подібних до кіно (напр., відео);
- користування з громадських сценічних форм творчості (театральних, музичних, естрадних), таких як театр, опера, філармонія, розважальні і видовищні заклади);
- користування з переказів радіо і телебачення;
- користування з одно- і багатогалузевих форм розповсюдження і доступності культури в культурних закладах і центрах.

З огляду на вид відбору культурних змісту і цінностей (фізична участь у культурі) це може бути: читання, слухання, перегляд, а також творча (активна) участь в обраній культурній сфері.

З огляду на місце реалізації участі в культурі, це може бути участь вдома або поза домом.

Участь в культурі можна реалізувати індивідуально чи колективно [12].

Для отримання повної картини участі в культурі не вистачить аналізу відбору, творення і розповсюдження культурних цінностей, адже існують ще й зовнішні і внутрішні чинники, як також і обставини, які взаємо зумовлюють різні сфери активності людини. Тому для опису зразків участі в культурі, а саме «розвиненої» і «нерозвиненої», деякими вченими було прийнято складові участі в культурі, що спираються на критерії постійності культурних контактів, на їх мету, обсяг чи індивідуальне ставлення людини до обраної сфери культури, т.зв.:

- систематична участь - випадкова участь;
- пізнавальна участь — розважальна участь;
- широка участь -- фрагментарна участь;
- участь суб'єктивна — участь об'єктивна [25].

Обсяг і вид культурних контактів зумовлюється життєвою ситуацією, системою цінностей, психічними властивостями людини. Натомість здобуті внаслідок культурних контактів знання можуть впливати на всі ці чинники, від яких є залежним перебіг контактів [16]. Визначальними чинниками участі в культурі є вік, освіта, громадсько-професійне становище, стать, сімейна ситуація, рівень доходів, місце і умови проживання та інше. Окрім цього, участь у культурі великою мірою залежить від ступеня розповсюдження культури. Е.Родзевіч стверджує, що «частотність і якість участі в культурі є випадковою здобутої освіти, ієрархії цінностей, сформованих субкультурою дому, стиль життя сім'ї, доступність культурних закладів, але також залежить від присвоєних здібностей і навиків користування з культурних благ» (тобто від культурних компетенцій) [18].

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що участь у культурі великою мірою залежить від спеціальності та форми проведення вільного часу; служить внутрішньому особистому розвитку, сприяє творенню головних цінностей в житті людини, вказує, як жити творчо і гідно. Через участь у культурі збагачується знання про світ. Допомагає вона також зрозуміти себе й іншу людину, збагачує особистий досвід через контакт з різнорідними культурними складовими, а зокрема мистецтвом, надає різного матеріалу для побудови власної системи цінностей, творить не

лише площину порозуміння між собою людей різних культурних кіл і сприяє утворенню зв'язків між особами і групами, але також розмежовує людей, підкреслює їх відмінність [17]. Повна і ефективна участь у культурі є можливою, однак, лише тоді, коли особистість володіє відповідними компетенціями.

Література:

1. A.Tyszka, Uczestnictwo w kulturze: o różnorodności stylów życia, PWN, Warszawa 1971, s. 54-55.

2. Aleksander Tadeusz, Drogi aktywności kulturalnej ludzi pracy, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1980, s. 158.

3. Gajda Janusz, Telewizja a upowszechnianie kultury, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1982.

4. Gajda Janusz, Wprowadzenie do wiedzy o kulturze, UMCS, Lublin 1989.

5. Głombiowski K., Książka w procesie komunikacji społecznej, Ossolineum. Wrocław 1980; Bokszański Z., Młodzi robotnicy a awans kulturalny, PWN, Warszawa 1976; Przecławska A., Zróżnicowanie kulturalne młodzieży, PWN, Warszawa 1976; Przecławska Anna, Młodzież i kultura - próba aktualizacji spojrzenia, w: Edukacja kulturalna a egzystencja człowieka. Konferencja w Jabłonnej k. Warszawy w dniach 6-8 listopada 1982 r., Zbiór studiów pod red. Bogdana Suchodolskiego, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich PAN, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1986, s. 203-214.

6. Hajduk Edward (red.), Aktywność kulturowa studentów, WSP, Zielona Góra 1984; Hajduk Edward (red.), Kandydaci-studenci-absolwenci, WSP, Zielona Góra 1991; Hajduk E., Sroczyński W. (red.), Problemy badania i rozwijanie aktywności kulturalnej studentów, WSP w Zielonej Górze, Gorzowskie Towazystwo Naukowe, Zielona Góra 1988.

7. Hajduk Edward, Aktywność kulturowa uczniów szkół średnich, w: Gołdyka Leszek, Idzikowski Bogdan (red.), Społeczne zróżnicowanie aktywności kulturalnej uczniów szkół średnich, WSP, Zielona Góra, 1991.

8. Kasprów Ewa, Wzory i modele aktywności kulturalnej ..., op. cit., s. 37.

9. Kasprów Ewa, Wzory i modele aktywności kulturalnej w środowiskach roboczych i inteligenckich, UŚl., Katowice 1982, s. 24.

10. Kłoskowska A., Społeczne ramy kultury, op. cit.; Kłoskowska A., Socjologia kultury, op. cit.

11. Kłoskowska Antonina, Społeczne ramy kultury, op. cit., s. 22.

12. Łagodziński Wiesław, Uczestnictwo w kulturze, (podstawowe wyniki badań reprezentacyjnych z lat 1972, 1979, 1985, 1990), Główny Urząd statystyczny, Warszawa 1992.

13. Pielasińska W., Sens pojęcia «uczestnictwo w kulturze» w refleksji teoretycznej i praktyce badawczej. Op. cit., s. 302-303.

14. Pielasińska Wiesława, Sens pojęcia «uczestnictwo w kulturze» w refleksji teoretycznej i praktyce badawczej, w: Gajda J., Pedagogika kultury. Historyczne osiągnięcia, współczesne kontrowersje wokół edukacji kulturalnej. Perspektywy rozwoju, UMCS, Lublin 1998, s. 301.

15. Por. Przecławska Anna, Zróżnicowanie kluturalne młodzieży a problemy wychowania, PWN, Warszawa 1976, s. 229-239.

16. Przecławska Anna, Młodziez i kultura - próba aktualizacji spojrzenia, w: Edukacja kulturalna a egzystencja człowieka. Konferencja w Jabłonnej k.Warszawy w dniach 6-8 listopada 1982 r., zbiór studiów pod red. Bogdana Suchodolskiego, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich PAN, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1986, s. 207.

17. Przecławska Anna, Zróżnicowanie kulturalne młodzieży ..., op. cit.; Nikitorowicz Jerzy, Pogranicze. Tozsamość. Edukacja międzykulturowa, Trans Humana, Białystok 1995.

18. Rodziewicz Ewa, Start do zycia młodziezy w świetle edukacji permanentnej, «Kultura i Społeczeństwo» nr 1-2, 1980, s. 151-152.

19. Rowicki Leszek, Drogi kształtowania wzorów uczestnictwa młodziezy w kulturze wyższego poziomu, (w:) Przecławska Anna(red.), Relacje między ludźmi jako przedmiot badań pedagogicznych. Studia z pedagogiki społecznej. Praca zbior. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1993.

20. Suchodolski B., Kim jest człowiek?. Warszawa 1974; id., Labirynty współczesności, PIW, Warszawa 1975; Kłoskowska A., Społeczne ramy kultury, op. cit.; Kossak J., Upowszechnienie kultury i uczestnictwo kulturalne, w: Teoria i praktyka upowszechnienia kultury, «Zeszyty naukowe UJ», z. 20, Warszawa 1978.

21. Suchodolski Bogdan, Uspołecznienie kultury, Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa 1937. II wyd. 1947.

22. Szczepański Jan (red.), Badania nad wzorami konsumpcji, Ossolineum, Wrocław 1977, s. 494.

23. Tyszka Andrzej, Interesy i ideały kultury: struktura społeczeństwa i udział w kulturze, PWN, Warszawa 1987.

24. Tyszka Andrzej, Uczestnictwo w kulturze, op. cit.

25. Tyszka Andrzej, Uczestnictwo w kulturze, op. cit. s. 323-333; Bokszański Zbigniew, Młodzi robotnicy a awans kulturalny, PWN, Warszawa 1976; Gołdyka Leszek, Uczestnictwo w kulturze a świadomość zróżnicowań kulturalnych w środowisku techników, «Kultura i Społeczeństwo», 1983 nr 2, s.138.